

**Світ без ілюзій:
реалії, тенденції та експерименти постліберальної доби**

Sergii Tolstov, PhD,

head of the department of transatlantic studies, Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine.

A world without illusions: realities, trends and experiments of the post-liberal era

Summary

The world community is slowly and painfully adapting to the multipolar structural model of the 21st century. Current trends in international relations are easier to fix and describe than to try to predict their long-term consequences and results.

The new international system is still in its infancy. The defining characteristic of the new multipolarity is the simultaneous aggravation of several main blocks of contradictions between the major powers and interstate associations. Among them, it is appropriate to note the increasingly open and acute rivalry between the main old and new great powers, collapse of 'Western unity', intensification of technological competition, reassessment of the importance of military-political alliances, the devaluation of all kinds of guarantees and multilateral obligations.

The imbalance of traditional ties is accompanied by large-scale spontaneous migration processes, climate change and the growing vulnerability of the global financial system. Against this background, contrary to the long-standing assertions of the apologists for globalization and the assurances of neoliberal theorists, a significant strengthening of the role and functions of state power is observed. As in the multipolar system of the 18th-19th centuries, the state acts as the ultimate guarantor of national interests and social stability of competing states and their socio-political systems. These trends can be considered as a quite natural result of the completion of the historically short-term period of US global hegemony in the period 1994-2008.

Acceleration of the dynamics of world processes means the formation of a new framework for world politics that forces regional states to adapt to new conditions of global competition.

Ukraine's contemporary position looks as extremely vulnerable. It is characterized by the loss of control over part of the national territory, economic stagnation, deformation of the economic structure, violation of traditional economic ties, the instability of the political system, and the absence of an intelligible state development strategy.

The conflict in Donbass which remains a permanent destabilizing threat increasingly acquires the character of Ukrainian internal problem. In such circumstances the need for a thorough assessment of the country's position is an

obvious basis for the successful resolution of domestic contradictions and the formation of a realistic foreign policy program that provides for the restoration of peaceful conditions for national development.

Keywords: multipolarity, rivalry, crisis, foreign policy, adaptation, strategy, development

Останнє десятиліття вражає сучасників не тільки прискоренням технологічних інновацій, а й стрімким загостренням протиріч між провідними гравцями міжнародної системи. Напружену дискусію про можливість збереження чи оновлення ліберального міжнародного порядку змінило усвідомлення нових реалій, які все більше видаються не результатом помилкових політичних рішень, а закономірним наслідком конкуренції між основними центрами економічного розвитку та стратегічного планування.

Виразними ознаками останньої декади стали зростання міжнародної напруженості, нестабільність у фінансово-економічній сфері та низька передбачуваність кон'юнктурних коливань. Навіть детальні й обґрунтовані прогнози все частіше не гарантують простору і часу для превентивного реагування. Дехто з аналітиків намагається шукати відповіді в аналогіях минулого, адже людське мислення, зазвичай, схильне до стереотипів, й далеко не завжди політики спроможні вигадувати нові підходи до традиційних проблем. Інші схилиються до апокаліптичного сценарію, за яким неконтрольоване загострення базових протиріч рано чи пізно призведе до прямої конфронтації між конкуруючими державами і блоками.

Вірогідність загальної кризи, зазвичай, залежить від того, чи залишається можливість екстенсивного розширення впливу конкуруючих держав та їхніх угруповань. Адже, як свідчить історична традиція, пряме зіткнення між провідними конкурентами можна відкладати принаймні доти, доки між ними залишається певний простір ще не освоєних ресурсів та активів, якщо вони спроможні розподілити між собою ринки або, принаймні, узгодити пропорційну присутність у міжнародній торгівлі та фінансовій сфері.

Нова політична нормальність, яка замінює ще донедавна звичний «ліберальний порядок», відрізняється такими тенденціями як загострення конкуренції у сферах торгівлі, інвестицій та технологій, зменшення дистанції між миром і війною, послаблення інтеграційних зв'язків й безпекових зобов'язань, застосування нових технологічних засобів як знаряддя зброї проти конкурентів чи іноді й проти не надто надійних чи важливих союзників.

На заміну колишнім уявленням про бажаність глобального регулювання приходять усвідомлення неможливості сталого компромісу, спроможного нейтралізувати недовіру між конкурентами, які ще донедавна підтримували цілком обнадійливі відносини у форматі стратегічних діалогів. Розрахункам на застосування механізмів колективного реагування на загрози

виникнення нових глобальних фінансових потрясінь суперечить зростання взаємної недовіри, обумовленої прагненням урядів найбільш впливових країн до меркантилізму та реіндустріалізації власних економік. Стимування потенційних конкурентів набуває стратегічного значення, що виправдовується потребами захисту національних політичних систем і високих стандартів споживання.

Посилення вразливості економік окремих країн до глобальних фінансових та економічних струсів стимулює міжнародну конкуренцію, одним із наслідків чого стало зміцнення важелів державної влади у США та країнах ЄС. Західні дослідники здебільшого сприйняли це явище як доволі неочікувану супутню ознаку кризового циклу, що розпочався протягом 2008 – 2009 років, проте, на нашу думку, нічого несподіваного тут не було, адже у жодній з розвинених країн прерогативи економічного регулювання не заборонялися ані законодавчими актами, ані нормами господарського права. Швидше вони банально застосовуються лише в разі потреби й залишаються незадіяними за відсутності надзвичайних ситуацій.

З іншого боку, вочевидь не виправдалися й сподівання на складну взаємозалежність як запобіжний чинник, що гармонізуватиме міждержавні протиріччя й гальмуватиме розхитування глобальної гегемонії Заходу. Перерозподіл сил між традиційними та новими центрами економічної могутності, політичного впливу та інтеграційної гравітації не міг не супроводжуватися посиленням глобальної нестабільності.

Ресурсні та кліматичні перспективи майбутнього обіцяють лише подальше загострення конкуренції. Очікуване зростання кількості населення світу на понад один мільярд осіб до 2030 року, збільшення частки людей похилого віку, перерозподіл у сфері зайнятості, кліматичні зміни, прогресуюча урбанізація, дефіцит сировинних ресурсів, прісної води та продовольства можуть спричинити важко передбачувані, однак цілком очікувані процеси: такі як масові неконтрольовані міграції, епідемії та ресурсні конфлікти.

Ендрю Уїнстон, засновник компанії Winston Eco-Strategies і радник транснаціональних корпорацій з питань стратегічного планування, застерігає: «Посухи і повені завдадуть удару по основних регіонах виробництва зернових і зрушення в розміщенні місць вирощування основних сільськогосподарських культур. Влітку Арктика буде звільнятися від льоду, ...що дасть нам коротші маршрути поставок, але це стане пірровою перемогою. Під дією морів, зростаючої температури і змін у доступності води, ймовірно, почнуться масові міграції населення. До 2030 року ми набагато ясніше відчуємо, наскільки поганими виявляться наступні десятиліття. Ми дізнаємося, чи заллють танучі льодовики більшість прибережних міст і чи дійсно ми ще за свого життя наблизимося до «безлюдної Землі» [1].

Розрахунки, пов'язані з продовольчою безпекою, виглядають ще більш вражаючими. Очікуване зростання попиту на продовольство до 2030 року становитиме понад 35 %, однак з більшості злакових культур, таких як пшениця та рис, середній показник приросту виробництва зменшився з 2 %

на рік протягом 70 – 80-х років минулого століття до 1 % на рік у період після 1990 року [2].

Водночас технологічний прогрес супроводжуватиметься вдосконаленням засобів ведення війни, що змінюватиме сценарії майбутніх конфліктів. За таких обставин залишається відкритим питання, чи спроможні будуть влада та інститути різних країн світу знаходити узгоджені рішення, аби спільно протидіяти зміні клімату, регулювати питання нестачі ресурсів, гармонізувати нерівність і мінімізувати проблему бідності. Виходячи з теперішніх тенденцій, кожен регіон і народ швидше шукатимуть розв'язання цих проблем самотужки. На регіональному рівні такі рішення скоріше ухвалюватимуть правлячі кола домінуючих регіональних держав чи керівництво інтеграційних спільнот. Що ж до можливостей глобальної співпраці, з погляду перспектив майбутнього «всього людства», сучасний стан міжнародних відносин підштовхує до вельми песимістичних оцінок.

Новітні тенденції впевнено відкидають традиційні уявлення та розрахунки. В країнах ЄС політики все чіткіше усвідомлюють, що за адміністрації Д. Трампа США зосереджують увагу на обстоюванні власних національних інтересів, які далеко не завжди співпадають з очікуваннями трансатлантичних союзників.

По-перше, Д. Трамп продемонстрував рішучу відмову сплачувати переважну частку внесків на спільну оборону. Внесок США до бюджету НАТО скорочується з 22 % до 16 % з перспективою подальшого зменшення до рівня внеску ФРН (14,8 %). Напередодні лондонської наради країн-членів НАТО (3 – 4 грудня 2019 р.) була узгоджена відповідна формула, що передбачає перерозподіл фінансових витрат.

По-друге, Д. Трамп має намір відмовитися від концепції «ліберального інтервенціонізму», якої США дотримувалися з часів президентства Б. Клінтона.

По-третє, зроблено виразний акцент на прагматичному позиціонуванні у формі «обґрунтованого реалізму» (principled realism), який на практиці втілюється у вольовий перегляд торговельних угод з іншими країнами, широке застосування санкцій та ув'язування надання допомоги з максимальною лояльністю щодо міжнародної політики США.

Показово, що Д. Трамп не приховує свого негативного ставлення до ЄС і провідної ролі ФРН у цьому союзі, що призвело до фактичного бокування механізму регулярних політичних консультацій, відпрацьованих за адміністрації Б. Обами.

Нова політика Д. Трампа завершує перехід від колективних форм західного міжнародного порядку до «неліберальної гегемонії». Така форма пристосування США до багатопольярного світу не передбачає зручного для провідних європейських країн мультилатералізму, який до останнього часу забезпечував європейцям політичне блокування з глобальним лідером і вигідне міжнародне становище, неспівмірне з військовим потенціалом країн ЄС.

Обриси майбутнього навряд чи відповідатимуть прогнозам американських дослідників про відносно «безструктурну» ієрархію старих нових провідних, з істотним перерозподілом влади на користь недержавних суб'єктів [3, р. 1].

Більш реалістичною виглядає оцінка багатопольярної системи як відносно хаотичного світу, в якому перетинаються впливи різноспрямованих і фрагментованих зусиль нестабільних коаліцій, міжнародних організацій, соціальних рухів, неурядових структур та бізнесових корпорацій, що унеможлиблює унітарний підхід до глобального управління [3, р. 81].

Неминучість виходу Британії з ЄС як наслідок позачергових виборів 12 грудня 2018 року остаточно окреслює зміну розстановки сил в європейській спільноті. Її основні ознаки визначають спроби французького президента Е. Макрона прискорити оформлення європейського безпекового комплексу та пошук нових форм взаємодії з Росією, разом з натяками про готовність урегулювати існуючі протиріччя в разі припинення військового протистояння на Донбасі та відмови від розміщення ядерних ракет середньої дальності. Іншим новітнім феноменом стало зростання ваги європейських субрегіональних об'єднань на кшталт Північної ради та Вишеградської групи.

В умовах глобальної конкуренції ЄС вимушений вибудовувати власний курс у змаганні зі США та Китаєм, що обумовлює об'єктивну зацікавленість у нормалізації відносин з Росією, використанні її величезних і ще не вичерпаних ресурсів. За таких обставин найвпливовіші позарегіональні актори, формально декларуючи відносини стратегічного партнерства з ЄС загалом, надають перевагу розбудові двосторонніх відносин з європейськими країнами.

Зі свого боку нова роль Вишеградської групи полягає в обстоюванні більших параметрів державного суверенітету, що гальмує як політичну уніфікацію інтеграційного об'єднання, так і спроби запровадити дискримінантну систему управління у вигляді «двохшвидкісної Європи». Демарші партнерів у Вишеградській групі виразно демонструють контраст між економічною вагою ЄС та слабкістю механізмів узгодження політичних рішень. Інтеграційні структури європейської спільноти регулярно стикаються з дилемою вибору між солідарністю та ефективністю. Уникаючи прямого тиску на уряди окремих країн-членів, Брюссель виявляє неспроможність нав'язувати окремим країнами рішення, які забезпечують поглиблення інтеграції в напрямку уніфікованого політико-правового простору, політичного та бюджетно-фінансового союзів. Натомість відтермінування таких рішень спричиняє загострення протиріч між членами Союзу та послаблює його виконавчі механізми.

За названих обставин до політичного позиціонування України вочевидь має належати оцінка ризиків, пов'язаних з проявом численних протиріч між країнами трансатлантичного простору та різновекторними інтересами окремих політичних угруповань. Водночас доцільно зосереджувати увагу не

тільки на проблемах сьогодення, але й дбати про майбутні перспективи України в багатополлярному світі XXI століття.

Складність ситуації та умов формування політичного курсу визначається багатьма факторами, серед яких багатоскладовий конфлікт з Росією має провідне, однак не вичерпне значення. Російсько-український конфлікт 2014 року суттєво ускладнив відносини України з багатьма традиційними партнерами й обумовив піднесення ролі євроатлантичного вектора як головного напрямку зовнішньополітичної орієнтації. Вимушене згортання відносин з частиною країн пострадянського простору було або безпосередньо обумовлено російсько-українським конфліктом, або стало результатом транзитної блокади, яку російське керівництво запровадило з 1 січня 2016 року.

Проголошення курсу на членство в ЄС і НАТО стало спробою врівноважити наслідки політичних і військових поразок, завданих протягом 2014 – 2015 років. Ставка офіційного Києва на перспективу членства в ЄС і НАТО передбачає не тільки реформу управління сектором оборони і безпеки. Не менш важливим видаються професіоналізм і відповідальність влади, здійснення реальних заходів, спрямованих на досягнення відповідних стандартів економічного розвитку, державно-суспільних відносин, соціального забезпечення, гарантування прав людини і свободи слова. Нехтування цими критеріями ускладнює зацікавлений діалог і надає фактичні приводи для охолодження відносин, переводячи їх у суто формальне русло.

Після чергової зміни влади в Україні проблема економічної відсталості не зникла. Її значення істотно посилилося на тлі загострення боргових, бюджетних та інфраструктурних проблем країни. Підтримка суверенітету і територіальної цілісності України з боку НАТО залишається вагомим морально-політичним чинником. Однак усе ж більш надійним способом захисту безпеки країни за відсутності гарантій колективної оборони залишається опора на власні сили, що потребує суттєвих темпів економічного зростання. Схоже, що непрогнозований у часовому вимірі конфлікт на Донбасі взагалі відкидає постановку питання про досягнення економічних стандартів ЄС та ускладнює розбудову необхідного оборонного потенціалу навіть за продовження військово-технічної допомоги з боку західних партнерів. Така допомога може здебільшого виконувати допоміжну роль у постачанні техніки і технологій, які не виробляє українська оборонна промисловість, проте не може замінити брак озброєнь та устаткування ППО, ПРО, ВПС та оборони узбережжя.

Отож виходить, що продовження воєнної фази конфлікту на Донбасі унеможливорює членство України у будь-яких західних інтеграційних структурах, а політико-дипломатичне врегулювання конфлікту на засадах Мінських угод передбачає надання автономії непідконтрольним районам на умовах, узгоджених з Росією та європейськими посередниками. Інакше кажучи, ані продовження воєнної фази конфлікту на Донбасі, ані його врегулювання на умовах «Плану дій щодо виконання Мінських угод» не

наближає офіційний Київ до членства в Альянсі й не закладає передумов для укладення союзницьких угод з членами НАТО. Без надання Києву «Плану дій щодо членства» прагнення українського політичного керівництва здобути роль неформального союзника Альянсу не накладатиме на НАТО жодних правових зобов'язань. Утім, навіть просте порівняння цих двох опцій дозволяє стверджувати, що припинення воєнної фази конфлікту є ліпшим, аніж продовження війни без сподівання на досягнення перемоги саме тому, що надає більше можливостей для економічного розвитку і внутрішньої стабілізації. За таких умов навіть стале замороження конфлікту буде кращим за безстрокове продовження військових дій попри їх відносно низький рівень інтенсивності.

Втім, навіть розв'язання конфлікту на Донбасі у спосіб, передбачений Мінськими угодами, не гарантує врегулювання інших проблемних та кризових питань у відносинах з Росією. Російсько-український конфлікт містить, принаймні, шість інших автономних складових, разом із проблемою Криму, морські кордони та контроль Азово-Керченської акваторії, питання транзиту і поставок газу, боргові претензії та майнові зобов'язання, торговельні обмеження, умови транзиту товарів і транспортного сполучення через території Росії та України, арешти й ув'язнення осіб за політичними мотивами.

В рамках дипломатичної тактики відсутність всеохоплюючого рішення змушує затягувати час, чим зрештою пояснюється хаотичність заяв українських посадових осіб напередодні й навіть після зустрічі в «нормандському форматі» 9 – 10 грудня 2019 року. Проте така тактика спрацьовуватиме лише доти, доки Франція і Німеччина згодні продовжувати переговори в чотирьохсторонньому форматі. В реальності це означає, що з часом Київ буде змушений погодитися на кінцеве рішення, від якого залежатиме сценарій врегулювання в Донбасі.

Оскільки відносини з НАТО і ЄС відіграють настільки важливу в українському зовнішньополітичному процесі, доцільно окреслити головні фактори політичного та міжнародно-правового характеру, які стоять на перешкоді членства України в Альянсі:

- анексія Криму, незаконність якої підтверджена деклараціями трьох самітів НАТО та численними заявами засідань Комісії Україна – НАТО. Підтекст проблеми полягає в тому, що постановка питання про членство України в НАТО за перебування Криму в складі Росії означає перетворення Альянсу на учасника конфлікту з Росією на боці Києва;
- наявність непідконтрольних Києву територій у Донбасі, що з погляду позиціонування НАТО видається не менш гострою проблемою. Офіційні документи НАТО характеризують роль Росії в Донбасі як втручання військовими засобами у конфлікт, постачання зброї, обладнання та живої сили, надання фінансової та іншої допомоги незаконним військовим формуванням. Переважна більшість країн ЄС, разом з європейськими членами Альянсу, висловлює принципову зацікавленість у припиненні збройної фази конфлікту, а політичні кола окремих країн неофіційно

висловлюються за його врегулювання будь-яким способом, разом з можливістю суттєвих поступок з боку України;

- з урахуванням російського фактору територіальні проблеми України видаються навіть більш обтяжливими аніж проблеми Грузії, оскільки контрольовані Росією грузинські номінальні автономії (Абхазія та Південна Осетія) фактично виступають як частково визнані державні утворення. Однак на відміну від Криму, вони не були анексовані Росією і конституційно не проголошувалися суб'єктами РФ.

Окреслюючи загальну позицію НАТО щодо російсько-українського конфлікту, доцільно позначити наступні акценти:

- «безпекова криза» України та російсько-український конфлікт загалом вважаються суттєвим викликом трансатлантичній системі безпеки. Проте зазначена проблема тлумачиться як фактор безпеки в межах зовнішньої периферії євроатлантичного регіону, й тому не входить до сфери прямої відповідальності та спільної оборони країн-членів НАТО;

- з часу Варшавського саміту НАТО (2016 р.) в безпековій доктрині Альянсу з'явилися окремі елементи силового стримування Росії, проте ці ознаки носять доволі невиразний характер. Загалом позиція керівництва НАТО визначається невизнанням стану «нової холодної війни» та сподіванням на продовження діалогу з Росією попри загострення відносин та поступове руйнування системи контролю над озброєннями, разом з ядерними;

- хоча НАТО підтверджує положення Бухарестської декларації 2008 р. про те, що Україна і Грузія в перспективі можуть стати членами Альянсу, це членство розглядається суто як елемент невизначеної перспективи;

- в практиці двосторонньої взаємодії штаб-квартира НАТО та уряди держав-членів свідомо дотримуються формулювань, які позбавляють можливості тлумачити їх як визнання союзницьких відносин чи зобов'язань стосовно України, які виходять за межі «особливого партнерства». Офіційну політичну основу відносин між НАТО та Україною становлять Хартія про особливе партнерство (1997 р.) і Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство. Разом з Річною національною програмою України (РНП) ці документи визначають проведення Україною політичних, економічних та оборонних реформ, «націлених на впровадження євроатлантичних стандартів». НАТО вітає «постійні зусилля України повною мірою використати цей визначальний інструмент та інші засоби, включаючи Процес планування та оцінки Сил» [4];

- численні заяви і коментарі генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга і політичних лідерів країн-членів НАТО, разом з Б. Обамою, Д. Трампом, А. Меркель, Е. Макроном, заперечують можливість членства України саме з огляду на те, що її вступ до Альянсу змусить надавати пряму військову допомогу й загрожує втягненням союзників до прямого конфлікту з Росією. Оскільки рішення в НАТО ухвалюються консенсусом, кожен з членів НАТО може відхилити його, разом з етапом попереднього обговорення. Аналогічні міркування призводять і до блокування питання про надання Україні «Плану

дій щодо членства в НАТО», хоча одержання такого підготовчого інструменту ще не означає згоди Альянсу на вступ країни-кандидата;

- важливо зауважити, що структура ПДЧ тотожна структурі Річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО, що обумовлює їхню змістовну подібність. Однак, як свідчить відмінність у назві, на думку зору керівництва НАТО сам факт надання Україні ПДЧ міг би сприйматися як ознака певних політичних зобов'язань з боку Альянсу.

Російсько-український конфлікт загострив проблему невизначеності перспектив безпекового статусу України. Обережне реагування НАТО на дії РФ та неготовність до стримування російського експансіонізму спричинили важкі наслідки у вигляді глибокої кризи європейської безпеки та скорочення впливу Заходу на пострадянському просторі. З погляду абстрактно-теоретичного моделювання, залежно від перебігу відносин між США, ЄС та Росією та, відповідно, різних конфігурацій міжнародних відносин у європейському ареалі, можна передбачити чотири варіанти безпекового статусу України.

До цих варіантів належать:

- країна в ролі буферної зони між НАТО і Росією, що загалом відповідає теперішньому стану. За відсутності формальних союзників та фіксованих союзницьких зобов'язань зберігається стан фактичної позаблоковості. Позицію НАТО щодо України та російсько-українського конфлікту аж ніяк не можна вважати нейтральною, проте й обсяги військової допомоги Києву, вочевидь, не відповідають практиці союзницьких відносин. Статус буферної зони виглядає принципово нестабільним й обтяжується продовженням військового конфлікту на Донбасі у формі позиційного збройного конфлікту низького ступеня інтенсивності;

- роль неформального союзника НАТО, на яку загалом зорієнтовані основні доктринальні документи України, ухвалені після 2014 року. В разі схвального ставлення з боку НАТО такий статус мав би передбачати або підготовку до надання членства в НАТО, або спрямування значної військової допомоги, здатної забезпечити розбудову потужного оборонного потенціалу. В разі загострення відносин між НАТО і Росією такий статус міг би призвести до надання Україні ролі авангардної ланки чи окремого форпосту стримування РФ;

- нейтральна країна між НАТО і Росією. Набуття такого статусу обумовлено вимогами політичного керівництва РФ, висловленого зокрема в контексті російського бачення виконання Мінських угод. Примусова «нейтралізація» України потенційно можлива лише в разі принципової згоди з боку урядів Франції та ФРН, під їхні гарантії та за нейтрального ставлення з боку США і НАТО.

Як варіант нейтрального статусу можна розглядати і приклад «фінляндизації» як військовий нейтралітет, узгоджений та договірно оформлений із сильнішою сусідньою країною. Такий формат врегулювання передбачав встановлення відносин на засадах мирного співіснування,

вільного вибору між різними формами економічної інтеграції та взаємного визнання відмінних політичних систем;

- перетворення на «сіру зону» з перспективою переходу до сфери геополітичного контролю і впливу РФ. Такий варіант можливий в разі руйнування існуючих переговорних механізмів щодо врегулювання конфлікту на Донбасі та відмови США, Франції та ФРН від участі в пошуку шляхів врегулювання російсько-українських протиріч. Такому розвитку подій можуть сприяти тривале продовження військового конфлікту на Донбасі та застосування Росією механізмів енергетичної блокади, які стимулюватимуть процеси внутрішньої дестабілізації в Україні.

Слід мати на увазі, що політичні кола в країнах НАТО мають різні інтереси та погляди на російсько-український конфлікт, що знаходить відображення у підтримці різних варіантів майбутньої ролі України в системі європейської безпеки. За таких обставин позитивне ставлення до надання Україні масштабної воєнно-технічної допомоги висловлювалося відносно епізодично, переважно з боку представників військового командування та окремих політиків США, Польщі та країн Балтії. Загалом протягом 2014 – 2015 років бажання надавати Україні безкоштовну військову допомогу у формі засобів індивідуального захисту, обладнання, устаткування та амуніції виявляли уряди понад половини країн-членів НАТО, разом з США, Канадою, Польщею, Великою Британією, Литвою, Словаччиною, Туреччиною, Францією, Нідерландами, Іспанією, Чехією, Албанією, Норвегією, Латвією та Данією.

Головне протиріччя у позиціонуванні України та НАТО стосується прагнення української сторони до набуття членства та неготовності НАТО надати Україні не тільки повне членство, але й ПДЧ, який виконує роль підготовчої програми на етапі вступу до Альянсу. Зі свого боку, країна, яка отримала ПДЧ, вважається пов'язаною з НАТО процедурою підготовки до вступу. В політичному контексті така країна не вважається позаблоковою або принаймні такою, що має невизначений статус у відносинах безпеки.

Кризовий стан європейської безпеки потребує від української дипломатії забезпечення постійного політичного діалогу з НАТО, його провідними державами-членами та країнами-сусідами України з метою своєчасної оцінки нових загроз та нейтралізації агресивних дій з боку РФ. В політичних колах висловлювалися припущення про те, що відносно України та Грузії НАТО могло б застосувати прецедент внесення уточнюючих поправок до Північноатлантичного договору 1949 року з приводу «визначення територій», які охоплює ст. 5 договору [5].

Свого часу такі поправки були внесені відповідно до ст. 2 Протоколу до Північноатлантичного договору про вступ Греції та Туреччини, підписаного 22.10.1951, а також для вилучення із зони відповідальності НАТО колишніх французьких департаментів в Алжирі (з 3.07.1962). Специфіка застосування ст. 6 договору (застосування принципу колективної оборони) до Греції та Туреччини була також скоригована з урахуванням історичних територіальних претензій з боку Греції та неврегульованих питань щодо

морського простору і деяких островів. Утім, глава Союзницького офісу НАТО в Грузії Р. Пуглісі (06.11.2019) дала чітке спростування таких припущень, повідомивши, що НАТО в принципі не буде розглядати варіанти, що зупиняють дію ст. 5 Північноатлантичного договору відносно Абхазії та Південної Осетії [6]. Таке спростування, яке було висловлено вперше, закриває питання про теоретичну імовірність членства Грузії та України без врегулювання конфліктів між цими двома країнами та РФ.

Отже, політичне врегулювання конфлікту на Донбасі залишається чинником, який впливає на спрямування міжнародної взаємодії в європейському просторі, разом з відносинами між провідними країнами ЄС та Росією. В цьому контексті у діалозі з Францією та ФРН українська дипломатія мала б поставити питання про ув'язку врегулювання конфлікту на Донбасі на основі Мінських угод з наданням юридично зобов'язуючих гарантій його дотримання з боку Франції та ФРН.

Не менш проблемними виглядають і перспективи членства України в ЄС. Формальна мета членства в ЄС буде позбавлена конкретного змісту доти, доки вона не буде визнана європейськими інституціями та урядами країн-членів. Серйозне ставлення до забезпечення європейської перспективи України має супроводжуватися реалізацією стратегії, спрямованої на припинення економічної деградації України. Те ж стосується і планів масованого розпродажу сільськогосподарської землі з метою запровадження латифундистського землеволодіння та прискореного обезлюднення сільських районів.

Пошук місця України в європейському балансі має передбачати подолання масової бідності, системної корупції, врегулювання конфлікту з Росією й встановлення у якійсь формі мирного співіснування. Інакше кажучи, без виваженої, національно орієнтованої концепції економічного розвитку та відновлення фізичного сектору економіки держава ризикує потрапити до підручників як унікальний приклад розорення, розграбування та депопуляції колись надіндустріалізованої й самодостатньої країни, потенціал якої у 1960-ті роки становив близько 3 – 5 % світового ВВП. Попри заявлену мету набуття членства в ЄС залишаються актуальними завдання, пов'язані з розробкою гнучкої й прагматичної торговельно-економічної політики, відновленням присутності української продукції на традиційних ринках та пошуку нових перспективних ринків у різних країнах світу.

Список використаних джерел:

1. Winston A.S. The World in 2030: Nine Megatrends to Watch / Massachusetts Institute of Technology. 2019. May 07. <https://sloanreview.mit.edu/article/the-world-in-2030-nine-megatrends-to-watch/>
2. Burrows M. The Future, Declassified: Megatrends That Will Undo the World Unless We Take Action. N.Y. : St. Martin's Press, 2014. VI, 281 p.

3. Global Trends 2025: A Transformed World. NIC 2008-003. Washington : US Government Printing Office, November 2008. XIII, 99 p.
4. Спільна заява Комісії Україна – НАТО з нагоди 20-ї річниці Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. 10 липня 2017 / МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/58521-spilyna-zajava-komisiji-ukrajina--nato-z-nagodi-20-ji-richnici-khartiji-pro-osoblive-partnerstvo-mizh-ukrajinoju-ta-nato>
5. Coffey L. NATO Membership for Georgia: In U.S. and European Interest / The Heritage Foundation. Special report No. 199. 2018. January 29. 22 p.
6. Розария Пуглиси: Говоря о вступлении в НАТО мы имеем в виду всю Грузию, включая Абхазию и Южную Осетию / Кавказ Online. 06.11.2019. <http://kavkasia.net/Georgia/2019/1573088788.php>

Сергій Толстов,
зав. відділу ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
кандидат історичних наук, доцент